

Maja Lukanc*

Partijski kongresi kot legitimacijsko orodje jugoslovanske komunistične oblasti (1958–1978)**

IZVLEČEK

Prispevek obravnava legitimacijsko vlogo petih kongresov Zveze komunistov Jugoslavije med letoma 1958 in 1978. Izhaja iz predpostavke, da so partijski kongresi več kot o smernicah jugoslovanske politike povedali o tem, kako so komunistične elite legitimirale svojo oblast in tako ponudi svež pristop k preučevanju pomena komunističnih kongresov. Konceptualni okvir legitimnosti oblasti si prispevek izposodi iz družbene teorije. Na podlagi analize kongresnih referatov vodilnih jugoslovanskih komunistov se osredotoči na vprašanje, kakšno vlogo so pri upravičevanju komunistične oblasti zavzemali trije legitimacijski viri: ideologija, ljudska suverenost in učinkovitost. Prispevek ugotavlja, da je v obravnavanem obdobju osrednji vir legitimnosti jugoslovanske oblasti predstavljal samoupravni socializem, ki se je učinkovito prepletal tudi z drugima dvema legitimacijskima viroma. Marksistični elementi so bili v ospredju zlasti konec petdesetih in v sedemdesetih letih, medtem ko se je pomen kolektivne volje ljudstva precej enakomerno poudarjal na vseh obravnavanih kongresih. Element gospodarske učinkovitosti režima z življenjskim standardom na čelu je pomembno vlogo pridobil v šestdesetih, njegov pomen pa je nenehno rasel vse do konca obravnavanega obdobja.

Ključne besede: kongresi ZKJ, legitimacija oblasti, samoupravni socializem, ljudska suverenost, gospodarska učinkovitost

* Dr., asist., Inštitut za novejšo zgodovino, Privoz 11, SI-1000 Ljubljana; maja.lukanc@inz.si

** Članek je nastal v okviru izvajanja raziskovalnega programa št. P6-0281 *Idejnopolični in kulturni pluralizem in monizem na Slovenskem v 20. stoletju*, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz državnega proračuna. Za pomoč pri pretresanju teme in nastajanju prispevka se iskreno zahvaljujem dr. Zdenku Čepiču in dr. Alešu Gabriču.

ABSTRACT**PARTY CONGRESSES AS A LEGITIMISING TOOL
OF COMMUNIST POWER IN YUGOSLAVIA (1958–1978)**

The article offers a fresh approach to assessing the significance of the Communist Party congresses in Yugoslavia by highlighting their legitimising role rather than their presumed political importance. Focusing on the five congresses of the League of Communists of Yugoslavia between 1958 and 1978, the article draws its conceptual framework of the legitimisation of power from social theory. Based on the analysis of the congress papers of the leading Yugoslav communists, it questions the role of three sources of legitimacy in justifying communist power: ideology, popular sovereignty, and performance. The article argues that the central source of Yugoslav authorities' legitimacy was socialist self-management, which was effectively intertwined with the other two sources of legitimacy. Marxist elements were particularly prominent in the late 1950s and in the 1970s, while the importance of the collective will of the people was emphasised fairly uniformly at all the congresses considered. In the 1960s, the element of the regime's economic efficiency – with the standard of living as the most important component – acquired an important role, which steadily increased until the end of the period under consideration.

Keywords: congresses of the League of Communists of Yugoslavia, legitimisation of power, socialist self-management, popular sovereignty, economic performance

»Kongresi naše partije so imeli v njeni zgodovini vedno velik pomen za boj delavskega razreda in delovnih ljudi Jugoslavije pri uresničevanju njihovih hotenj, ciljev in idealov. Vedno so dajali pečat posameznim etapam v razvoju naše socialistične revolucije.«¹

Josip Broz Tito, 20. junij 1978

S temi besedami je Tito junija 1978 v Beogradu otvoril enajsti kongres Zveze komunistov Jugoslavije (ZKJ) in tako že sedmič, a hkrati zadnjič, nagovoril množico zbranih delegatov v vlogi doživljenjskega voditelja jugoslovanskih komunistov. Partijski kongresi so na ravni federacije in posameznih republik vse od leta 1948, ko je bil pod pritiskom spora z Informbirojem najvišji organ stranke sklican po dobrih dveh desetletjih, potekali bolj ali manj vsakih pet let. Na eni strani so bili namenjeni pregledu minulega dogajanja in utemeljevanju preteklih odločitev, na drugi strani pa predstavitvi in potrjevanju prihodnjih smernic, ki so jih odločevalci že pred tem sprejeli v ožjem krogu. A na kongresih sprejete smernice so se v pokongresnem času pod pritiski notranjih in zunanjih dejavnikov pogosto spreminjale in prilagajale. Tako so

¹ Referat predsednika Tita; resoluciji; statut ZKJ (Ljubljana: Komunist, 1978), 7.

vodilni komunisti, razdvojeni med zasledovanjem svoje ideološke agende in prizadevanjem, da bi na oblasti ostali dovolj dolgo, da jo uresničijo, pogosto skrenili z začrtane poti. Posledično so na kongresih izgovorjene besede in v resolucijah zapisani sklepi neredko ostali zgolj mrtva črka na papirju.

Partijski kongresi so več kot o prihodnjih političnih potezah jugoslovanskih voditeljev povedali o tem, kako so komunistične elite videle same sebe in kakšno podobo so želele zavzeti v očeh jugoslovanske družbe. Vladajočim so ponudili priložnost, da pred članstvom in širšo javnostjo upravičijo prevlado komunistične partije v političnem prostoru ter opozorijo na njeno družbeno vlogo in prispevek. Hkrati so predstavljali nekakšen komunistični ritual, ki je med partijskim članstvom krepil občutek enotnosti, povezanosti in skupne identitete ter v skladu z marksistično agendo spodbujal preseganje etničnih in kulturnih omejitev ter oblikovanje idejne nadnacionalne skupnosti. Člani komunistične partije in jugoslovanskega delavskega razreda nasploh so na kongresih našli tudi potrditev svojega posebnega položaja v jugoslovanski družbi. S tem so komunistične elite skušale okrečiti mobilizacijo za režim ključnih skupin prebivalstva in posledično svojo oblast na vseh področjih javnega življenja. Velik pomen za boj delavskega gibanja, ki ga je partijskim kongresom v uvodnem citatu pripisal Tito, torej ni bil toliko politične kot legitimacijske narave.²

Legitimacijska vloga partijskih kongresov je v središču zanimanja pričujočega prispevka. Legitimnost je namreč sestavni del vsakega razmerja moči, saj upravičuje oblast močnejšega nad šibkejšim oziroma manjšine nad večino.³ V enostrankarskih režimih, kjer je vsa moč zgoščena v rokah ene same politične opcije, je legitimacija njene oblasti še toliko pomembnejša – velika koncentracija moči zahteva primerno upravičenje. Politična oblast je legitimna tedaj, ko ključni družbeni akterji verjamejo, da je moralno upravičena, in v skladu s tem prepričanem tudi delujejo.⁴ Zato lahko legitimni oblastniki svojo državo vodijo mnogo lažje, učinkoviteje ter z manj stroškov in prisile kot tisti, ki ne uživajo zaupanja in podpore državljanov.⁵ Jugoslovanski voditelji so imeli torej vrsto razlogov za vzpostavitev in ohranitev legitimnosti svojega režima, partijski kongresi pa so jim zaradi svojega pomena in odmevnosti predstavljali priročno orodje za legitimacijo oblasti.

Prispevek se kronološko omeji na pet kongresov ZKJ, ki so potekali med letoma 1958 in 1978. Kot je Tito poudaril v citatu na začetku prispevka, je vsak izmed njih dajal pečat posameznim etapam v razvoju socialistične Jugoslavije. Za izhodiščno točko je izbran sedmi kongres leta 1958, ki je sprejel tretji in hkrati zadnji program

2 Pred pripisovanjem prevelikega političnega pomena partijskim kongresom svari tudi Martin Gainsborough, ki preučuje kongresno dogajanje vietnamske komunistične partije. Največji pomen kongresov vidi v tem, da kot množični dogodek članstvu ponudijo številne priložnosti za dostop do političnega pokroviteljstva in zaščite, ustvarjene povezave pa nato pomembno vplivajo na prihodnje politično dogajanje. – Martin Gainsborough, »From Patronage to 'Outcomes': Vietnam's Communist Party Congresses Reconsidered,« *Journal of Vietnamese Studies*, 2/1 (2007): 3–26.

3 David Beetham, *The Legitimation of Power* (Atlantic Highlands, NJ: Humanities Press International, 1991), 42–63.

4 Muthiah Alagappa, ur., *Political Legitimacy in Southeast Asia: The Quest for Moral Authority* (Stanford University: Stanford University Press, 1996), 2. Ivan Bernik, »(Ne)legitimnost oblasti v socialističnih družbah: Kaj bi Max Weber resnično rekel?,« *Družboslovne razprave*, 7/9 (1990): 56–67, 58.

5 Marcin Zaremba, *Komunizm, legitymizacja, nacjonalizm: Nacjonalistyczna legitymizacja władzy komunistycznej w Polsce* (Warszawa: Wydawn. Trio, 2001), 16, 82, 93. Alagappa, *Political Legitimacy*, 4.

ZKJ ter s tem dokončno potrdil samoupravni značaj jugoslovanskega socializma, ki je v preučevanem obdobju predstavljal osrednji legitimacijski vir jugoslovanskih komunističnih elit. Osmi kongres leta 1964 je načel vprašanje mednacionalnih odnosov in utrl pot reformam v prid tržnega gospodarstva, medtem ko je deveti kongres leta 1969 odprl vrata ustavnim spremembam, ki so v naslednjih letih preoblikovale federativno zasnovo države. Deseti kongres leta 1974 je na partijski ravni sklenil obdobje liberalizma in potrdil, da se je jugoslovansko politično življenje zopet pomaknilo v ideološko in razredno obarvane vode. Enajsti kongres leta 1978 je nekoliko zmehčal zastavljeno ideološko linijo, hkrati pa je bil zadnji, ki ga je še zaznamovala Titova prisotnost, in tako predstavlja zaključek neke dobe.⁶

Na kongresih se je legitimacija odvijala na ravni diskurza, zato se prispevek osredotoča na analizo referatov vodilnih jugoslovanskih komunistov, saj so ti imeli največjo politično in legitimacijsko težo, z objavo v vseh pomembnejših jugoslovanskih medijih pa so imeli možnosti vplivati tudi na širšo javnost. Ob tem si prispevek zastavlja naslednja vprašanja: kako so vodilni komunisti upravičevali svojo oblast; na katere legitimacijske vire so se ob tem sklicevali in kolikšno legitimacijsko vlogo so posamezni viri zavzemali v obravnavanem obdobju.

Pri obravnavi legitimacijskih virov prispevek upošteva izhodišča družbenih teoretikov Davida Beethama in Muthiaha Alagappe, ki politično oblast prepoznavata kot legitimno takrat, ko je zasidrana v normah in vrednotah, uveljavljenih v določeni družbi; ko je pridobljena in izvajana v skladu z obstoječimi zakoni; ko v okviru predpisanih meja zasleduje kolektivne interese posamezne skupnosti in ko je med ključnimi družbenimi skupinami prisoten konsenz o danem razmerju moči.⁷ V okviru teh štirih komponent lahko legitimna oblast črpa iz različnih normativnih virov, kot so religija, tradicija, ideologija (npr. marksizem, nacionalizem) ali ljudska suverenost; kot pomožni legitimacijski viri pa lahko nastopajo tudi karizma voditelja, politično temeljni trenutek (npr. vojna, revolucija), učinkovitost režima (na gospodarskem in varnostnem področju) ali uspešna zunanja politika. Omenjeni legitimacijski viri se med seboj pogosto prikrivajo in

6 Mateja Režek, »Program ZKJ,« v: *Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992*, ur. Zdenko Čepič et al. (Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino, 2005), 992. Mateja Režek, »Na pragu reform,« v: *Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992*, ur. Zdenko Čepič et al. (Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino, 2005), 999. Zdenko Čepič, »'Federalizacija' federacije 1967–1971,« v: *Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992*, ur. Zdenko Čepič et al. (Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino, 2005), 1054. Zdenko Čepič, »Oživiljanje politične revolucionarnosti,« v: *Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992*, ur. Zdenko Čepič et al. (Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino, 2005), 1120, 1122. Gojko Stanič, »Vprašanja zgodovinske periodizacije z vidika družbene vloge Zveze komunistov Jugoslavije v razdobju 1945–1976,« *Zgodovinski časopis* 31, št. 1-2 (1977): 199–208.

7 Beetham, *The Legitimation*, 15–25. David Beetham, »Max Weber and the Legitimacy of the Modern State,« *Analyse & Kritik* 13 (1991): 34–45, 42–43. Alagappa, *Political Legitimacy*, 15, 24.

dopolnjujejo, tudi izključujejo, le redko pa za uspešno legitimacijo oblasti zadostuje en sam. Katera kombinacija virov je v določenem trenutku najbolj učinkovita, je odvisno zlasti od vrste režima in družbenopolitičnega konteksta posamezne države.⁸ Stopnja legitimnosti politične oblasti se zato nenehno spreminja – medtem ko določeni deli prebivalstva oblastne strukture priznavajo kot legitimne, so vedno prisotne družbene skupine, ki se z njimi ne morejo identificirati. Bolj ko je posamezna družba homogena, večja je možnost vladajočih elit, da dosežejo legitimnost svoje oblasti.⁹

Jugoslovanski komunisti so pri legitimaciji svoje oblasti črpali iz skoraj vseh zgoraj naštetih virov. Začetno legitimnost jim je zagotavljal politično temeljni trenutek – narodno-osvobodilni boj (NOB), ki so ga sčasoma razmeroma uspešno povezali z ideološkim virom oblasti – marksizmom. Ob tem sta pomembno vlogo igrali Titova karizmatična osebnost in ritualizacija NOB z uvedbo številnih novih in prilagoditvijo nekaterih v družbi že obstoječih tradicij.¹⁰ Viden prostor je zavzemal tudi element ljudske suverenosti, zlasti v obliki množične mobilizacije prebivalstva, po jugoslovanskih ideoloških inovacijah pa je dobil poseben pomen v okviru sistema delavskega samoupravljanja. Od konca petdesetih let sta pri legitimaciji komunistične oblasti čedalje pomembnejšo vlogo igrali tudi gospodarska učinkovitost režima in uspešna zunanja politika v okviru gibanja neuvrčenih.¹¹

Prispevek se v sledečih treh poglavjih osredotoči na legitimacijske vire, ki so v diskurzu partijskih kongresov zavzemali najvidnejšo vlogo – ideologijo, ljudsko suverenost in učinkovitost. Pomemben položaj, zlasti v Titovih referatih, je imela tudi jugoslovanska zunanja politika, katere legitimacijski pomen je v svoji monografiji temeljito obdelal Robert Niebuhr, zato pričujoči prispevek ostaja zgolj pri »notranjih« legitimacijskih virih.¹² Prav tako ne obravnava vprašanja mednarodnih odnosov, čeprav so na kongresih zavzemali nezanemarljivo vlogo. Nacionalizem nosi izjemno (de)legitimacijsko moč in smiselno bi bilo raziskati, v katerih kontekstih so ga jugoslovanski voditelji kot legitimacijski vir mobilizirali in v katerih brzdali, vendar kompleksnost problematike presega okvire te razprave. Opazovanje spreminjajoče se vloge posameznih legitimacijskih virov skozi čas namreč ponudi zanimiv vpogled v naravo komunistične oblasti. Ker pa je legitimacija proces, ki poteka kot interakcija med vladajočimi in podrejenimi, njeno preučevanje pomembno prispeva tudi k boljšemu razumevanju dinamike odnosov med državo in družbo.

8 Sabrina Ramet je v svoji knjigi o treh Jugoslavijah legitimacijo vsakega od jugoslovanskih režimov analizirala z vidika liberalnih vrednot in prišla do zaključka, da nobeni jugoslovanski oblastni garnituri ni uspelo oblikovati legitimnega in učinkovitega sistema. – Sabrina P. Ramet, *The Three Yugoslavias: State-building and Legitimation, 1918–2005* (Bloomington: Indiana University Press, 2006). Teoretiki opozarjajo pred takšnim pristopom, ki legitimacije oblasti ne umešča v družbenopolitični in gospodarski kontekst določene družbe v določenem času, ampak jo preučuje v okviru t. i. univerzalnih idealov, saj pogosto pripelje do napačnih zaključkov, običajno pa vključuje tudi močan element etnocentrizma in kulturne pristranskosti. – Alagappa, *Political Legitimacy*, 13.

9 Beetham, *The Legitimation*, 70–76. Alagappa, *Political Legitimacy*, 11, 25, 50.

10 Carol S. Lilly, *Power and Persuasion: Ideology and Rhetoric in Communist Yugoslavia, 1944–1953* (Boulder, Colo.: Westview Press, 2001).

11 Carol S. Lilly, »Introduction. Regime Consolidation and Strategies of Legitimation,« v: *State-society Relations in Yugoslavia, 1945–1992*, ur. Melissa K. Bokovoy, Jill A. Irvine in Carol S. Lilly (Basingstoke: Macmillan, 1997), 7–8. Tvrtko Jakovina, *Treća strana hladnog rata* (Zaprešić: Fraktura, 2011).

12 Robert Edward Niebuhr, *The Search for a Cold War Legitimacy: Foreign Policy and Tito's Yugoslavia* (Boston: BRILL, 2018).

Na krilih Marxa in samoupravljanja: ideologija kot legitimacijski vir

Komunistični režimi svojo legitimnost v največji meri črpajo iz dveh normativnih virov. Prvega predstavlja marksistična doktrina, ki naj bi s svojim znanstvenim razumevanjem zgodovinskih procesov družbo usmerjala v boljšo, komunistično prihodnost. Drugi vir predstavlja ljudska suverenost, ki jo konceptualno omejuje ideološki vir – marksizem ljudstvo opredeli na točno določen način, kot delavski razred, ki ga zastopa komunistična partija kot njegova avantgarda.¹³ V očeh jugoslovanskih voditeljev sta bili torej delavstvo in partijsko članstvo tisti ključni družbeni skupini, ki sta potrjevali konsenz o danem razmerju moči. Zato je bilo za Tita in tovariše ključno, da njihove ideološke cilje prepoznata kot relevantne in veljavne ter prispevata k temu, da jih sprejme jugoslovanska družba kot celota.¹⁴ Ideološki argumenti so zato zavzemali ključno mesto na partijskih kongresih, vendar so se vseskozi – enkrat v večji, drugič v manjši meri – prepletali z drugimi legitimacijskimi viri. Vodilni komunisti so se namreč zavedali, da je številne Jugoslovane, tudi tiste v partiji in tovarnah, bolj kot marksizem mobilizirala dediščina NOB, uspešna zunanja politika ali učinkovitost z rastočim življenjskim standardom na čelu. V želji, da bi nagovorili čim širši krog ljudi, so svoje ideološke cilje zato poskušali predstaviti kot univerzalne vrednote, poudarjali so znanstvenost marksistične doktrine, avtentičnost jugoslovanskega socializma, obstoječe družbene odnose pa prikazovali kot zgodovinsko nujne, nespremenljive in zato naravne.

Na sedmem kongresu leta 1958 so Tito, Kardelj in Ranković zbrane delegate opozarjali, da je bila »revolucija v Jugoslaviji neizogibna, kakor tudi njen značaj in značaj oblasti, ki je zrasla iz revolucije«. Kot »nujni zgodovinski akt v procesu odmiranja države« so predstavljali tudi spremembe, ki so jugoslovansko družbo zajele v desetletju po prelomu s Sovjetsko zvezo in so se kazale v decentralizaciji države ter uveljavitvi samoupravnega sistema.¹⁵ Na podoben način so v sedemdesetih argumentirali »poglabljanje« samoupravnih odnosov v obliki združenega dela – prikazovali so ga kot »objektivno nujen proces« in »temelj zgodovinske neizogibnosti nastajanja komunistične družbe«. ¹⁶ Argument o zgodovinski nujni je dopolnjevalo poudarjanje znanstvene narave marksistične doktrine. Tako je Kardelj na sedmem kongresu ob predstavitvi novega programa ZKJ podčrtal, da program svojo dejavnost v največji mogoči meri snuje na znanosti, ne zgolj na praktičizmu in empirizmu, kot naj bi to počele stranke v zahodnih demokratičnih sistemih.¹⁷ Prav tako je zbrane opomnil, da komunizem »ni končni smoter akcije komunistov samo zato, ker oni tako želijo, temveč zato, ker predstavlja neogibno smer družbenih gibanj«. ¹⁸

13 Beetham, *The Legitimation*, 74, 75, 181, 182.

14 Alagappa, *Political Legitimacy*, 30, 34, 36.

15 *Sedmi kongres Zveze komunistov Jugoslavije* (Ljubljana: Cankarjeva založba, 1958), 175, 203, 265.

16 *Deseti kongres Zveze komunistov Jugoslavije: dokumenti* (Ljubljana: Komunist, 1974), 41.

17 *Sedmi kongres ZKJ*, 252.

18 *Ibidem*, 250.

Izjemno pomembno vlogo pri ideološki legitimaciji jugoslovanskih komunistov je igral argument o avtentičnosti jugoslovanskega socializma in njegovi prilagojenosti obstoječim družbenim razmeram. Razvoj delavskega samoupravljanja, ki je nastal kot kritika sovjetskega centralno vodenega sistema, so jugoslovanski voditelji razumeli kot kontinuiteto NOB in domače revolucije. Zato je postal poglavitni del identitete jugoslovanske različice socializma, ki se mu elite niso mogle odreči, ne da bi se s tem hkrati odrekle ideološkemu viru svoje legitimnosti in posledično oblasti.¹⁹ Ko so se leta 1962 v senci rastoče politične in gospodarske krize na razširjeni seji Izvršnega komiteja Centralnega komiteja ZKJ med zagovorniki centralizma pojavili pomisleki o smiselnosti samoupravnega sistema, jim je Tito, ki se tedaj sicer ni opredelil za nobeno od strani, odgovoril z začudenjem, kako lahko pod vprašaj postavljajo delavsko samoupravljanje, saj je, »za božjo voljo, to [...] vendar največja pridobitev naše revolucije«. ²⁰ Odločen zagovor jugoslovanske inovacije je sledil na osmem kongresu leta 1964, ko je Tito priznal, da je samoupravljanje pokazalo različne pomanjkljivosti, a v isti sapi poudaril, da predstavlja edini temelj, na katerem je jugoslovansko socialistično skupnost še naprej mogoče pravilno in uspešno razvijati.²¹ Še ostrejši je bil Kardelj z besedami, da je samoupravljanje kot osnova političnega sistema postalo neločljiv sestavni del življenja delovnih ljudi, in opozorilom, da »ni več sile, ki bi ga mogla odpraviti«. ²²

V reformnih šestdesetih je na partijskih kongresih ideološki aspekt na trenutke zasenčila problematika gospodarske učinkovitosti, po obračunu z liberalizmom v začetku sedemdesetih pa se je v kongresnih razpravah ideološki diskurz ponovno okrepil. Nova ustava, sprejeta februarja 1974, je Zvezo komunistov Jugoslavije uradno imenovala kot vodilno družbenopolitično silo v državi, v javnem življenju pa se je bolj kot prej začelo poudarjati marksistično-leninistične temelje jugoslovanske revolucije, čeprav je v ospredju ostajal tudi element avtentičnosti. Na desetem kongresu, ki je potekal le nekaj mesecev po sprejetju nove ustave, je Tito poudaril, da mora biti oblika politične oblasti prilagojena posamezni družbi, in kot najprimernejšo za jugoslovanske razmere opredelil »specifično obliko diktature proletariata, zasnovano na samoupravni obliki socialističnih proizvodnih odnosov«. ²³ Za jugoslovanske komuniste je bilo velikega pomena tudi prepričanje, da so na podlagi samoupravne prakse tudi sami prispevali k razvoju marksistične teorije in posledično povečali ugled in vpliv Jugoslavije v družbenih gibanjih po svetu.²⁴ Poleg tega so poudarjali, da jim je ravno pravilna teoretična ocena svetovnega dogajanja omogočila, da so pravočasno spoznali »bistvene značilnosti sodobnega sveta« in z njim »ves idejnopolični in teoretični pomen neuvrščenosti in aktivnega miroljubnega sožitja«. ²⁵ Takšni dosežki so po mnenju jugoslovanskih voditeljev ponazarjali uporabno vrednost ideologije, zato

19 Lilly, »Introduction. Regime Consolidation«, 7, 8.

20 Mateja Režek, »Spopad dveh usmeritev«, v: *Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992*, ur. Zdenko Čepič et al. (Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino, 2005), 995.

21 *Osmi kongres Zveze komunistov Jugoslavije* (Ljubljana: Komunist, 1964), 29.

22 *Ibid.*, 69.

23 *Deseti kongres ZKJ*, 39, 47, 72.

24 *Ibid.*, 72. Referat predsednika Tita, 57.

25 *Deseti kongres ZKJ*, 72.

so na desetem kongresu sprejeli smernice, da mora seznanjanje z marksistično teorijo v prihodnosti zavzemati pomembnejši položaj med komunisti in v družbi nasploh.²⁶

Partijski kongresi niso bili zgolj priložnost za potrjevanje pomena in pravilnosti marksistične ideologije, ampak tudi za utrjevanje občutka upravičenosti, da člani komunistične partije v jugoslovanski družbi opravljajo pomembno delo in si posledično v njej zaslužijo poseben položaj. Ranković je tako na sedmem kongresu leta 1958 poudaril, koliko truda so morali komunisti vložiti v pravilno usmerjanje tako zaostale države, kot je bila Jugoslavija, in podčrtal, da so bili »uspehi tega prizadevanja zares impresivni«. ²⁷ Poleg tega je poudaril, da je v samoupravni družbi nenavadno zrasla tudi vloga komunista posameznika, ki je lahko bolj kot prej vplival na stališča okolja, v katerem je živel in deloval. ²⁸ Na devetem in desetem kongresu jugoslovansko vodstvo ni opozarjalo le na družbeno, ampak tudi na idejno vlogo komunistov, ki naj bi jugoslovansko družbo na sleherni etapi usmerjali v pravilno, socialistično smer in jo tako popeljali na višjo razvojno raven. ²⁹ Leta 1978 pa je Tito še zadnjič v okviru kongresnega dogajanja partijsko članstvo spodbudil z besedami, da se mora komunist čutiti »svobodnega, enakopravnega in potrebnega delavskemu razredu«. ³⁰

Poudarjanje posebne vloge komunistov v jugoslovanski družbi opozarja, da je oblast do prebivalstva gojila paternalistični odnos, ki je temeljil na ideološki predpostavki. V očeh partije je bilo ljudstvo nezmožno prepoznati in zagovarjati lastne interese, zato jih je v njihovem imenu morala opredeliti in zasledovati komunistična elita, ki naj bi na podlagi marksistične doktrine posedovala potrebno znanje. ³¹ Paternalistični odnos je bil izrazit zlasti na sedmem kongresu leta 1958, a kot je poudaril Tito, je s prehodom s centralizma na samoupravljanje na tem področju že prišlo do določenih sprememb: »Komunisti so morali opustiti metode ukazovanja ter preiti k reševanju vzgojnih nalog in k praktičnemu vodenju na terenu.« ³² Jugoslovanski vrh je bil prepričan, da se je samoupravljanje izkazalo kot »najboljša šola za množično vzgajanje državljanov naše socialistične države k temu, da se navadijo sami odločati, ko gre za njihov vsestranski razvoj in življenje«. Vzgojna vloga partije naj bi torej pripomogla k vzpostavitvi »resnično demokratičnih socialističnih odnosov«, delavskemu razredu pa omogočala, da lažje odigra svojo vlogo in uresniči svoje zgodovinsko poslanstvo. ³³

Že na osmem kongresu leta 1964 se je paternalistični diskurz preoblikoval in namesto poudarjanja vzgojne vloge partije je v ospredje stopilo spodbujanje prebivalstva k samostojnejši akciji in krepitvi osebne ter družbene odgovornosti – vendar v zamejenih okvirih samoupravljanja. ³⁴ Ranković je poudaril, da bi vsak član ZKJ moral čedalje samostojneje sprejemati stališča na področju svojega dela in hkrati

26 Ibid., 73.

27 Sedmi kongres ZKJ, 199.

28 Ibid., 226.

29 Deveti kongres Zveze komunistov Jugoslavije (Ljubljana: Komunist, 1969), 36. Deseti kongres ZKJ, 29.

30 Referat predsednika Tita, 75.

31 Beetham, *The Legitimation*, 88.

32 Sedmi kongres ZKJ, 161.

33 Ibid., 177, 234.

34 Osmi kongres ZKJ, 116.

prevzemati odgovornost za njihovo pravilnost ter dosledno izvajanje. Partija pa naj bi mu ob tem »zgolj« pomagala, da se dokoplje do tistih stališč, ki so v skladu s partijskimi smernicami.³⁵ Na devetem kongresu je bil paternalistični diskurz komaj zaznaven, medtem ko se je v »svinčenih« sedemdesetih ponovno nekoliko okrepil, a še zdaleč ni dosegel ravni s konca petdesetih let. Na desetem in enajstem kongresu je jugoslovanski komunistični vrh opozarjal predvsem na dolžnost komunistov, da delavce stalno spremljajo in seznanjajo z dejstvi, ki so pomembna za njihovo odločanje.³⁶ Vloga komunistične partije v družbi se je tako vsaj na ravni kongresnega paternalističnega diskurza skozi desetletja iz vzgojne spremenila v nekoliko bolj svetovalno.

S podpora ljudstva: Ljudska suverenost kot vir legitimne oblasti

Jugoslovanskim komunistom za upravičenje njihovega posebnega položaja v političnem in družbenem življenju ni zadostovala zgolj ideologija – za legitimno vladanje so potrebovali tudi soglasje ljudstva oziroma delavstva kot njegove ključne skupine. Zato so na partijskih kongresih del svojega diskurza dosledno namenjali zagotavljanju, da državo upravljajo v skladu s kolektivno voljo delavskega razreda, da izpolnjujejo njihove zahteve in potrebe ter da v največji mogoči meri oblast tudi predajajo nazaj v roke ljudstva. Kardelj je na sedmem kongresu leta 1958 poudaril, da se v samoupravnem sistemu oblast iz tiste v interesu delovnih množic vedno bolj spreminja v neposredno oblast samih delovnih množic. Zagotovil je, da bo nov partijski program državljane še močneje pritegnil k odločanju, in hkrati opozoril, da so se »naši delovni ljudje [...] v svoji dosedanji praksi izjavili prav za ta in takšen program«.³⁷ Podobni argumenti so odmevali na osmem kongresu leta 1964, ko je Ranković poudarjal, da je partija vselej črpala moč iz boja delavskega razreda, in opozarjal, da mora biti ZKJ »ne samo do kraja dosledni tolmač koristi in teženj delovnega človeka, marveč tudi najaktivnejša in najzvestejša sila v boju za njihovo uresničenje«.³⁸ Diskurz, ki je ponazarjal trdno vez med partijo in ljudstvom, je svoj pomen ohranil tudi v sedemdesetih. Tako je Tito na desetem kongresu leta 1974 poudarjal, da so delavci samoupravljanje sprejeli kot svojo neodtujljivo revolucionarno pridobitev, saj se zavedajo, da si lahko le v takšnem sistemu z lastnim delom ustvarijo boljše življenjske razmere.³⁹

Jugoslovanski komunisti so tudi reforme, ki so se vrstile čez celo preučevano obdobje, prikazovali kot posledico ljudske volje oziroma posredovanja partije v korist delavskega razreda. Prehod z državnega centralizma v delavsko samoupravljanje so upravičevali z argumentom, da se je bilo treba prilagoditi potrebam množic in jim omogočiti večjo iniciativnost, medtem ko je Kardelj nasprotnikom gospodarskih

35 Ibid., 119, 123, 124.

36 *Deseti kongres ZKJ*, 46. Referat predsednika Tita, 87.

37 *Sedmi kongres ZKJ*, 230, 274.

38 *Osmi kongres ZKJ*, 114.

39 *Deseti kongres ZKJ*, 38.

reform v šestdesetih očital, da delavcem odrekajo pravico, da bi tudi oni sodelovali pri odločanju o delitvi in uporabi akumuliranih sredstev.⁴⁰ Na podoben način je na desetem kongresu potekal obračun z liberalizmom. Ta naj bi bil po Titovih besedah naperjen zlasti proti sistemu družbenogospodarskih odnosov, ki je delavcem zagotavljal oblast nad pogoji in rezultati njihovega dela. Jugoslovanski vrh naj bi torej z zadržanjem liberalizma in sprejetjem nove ustave preprečil nevarnost in delavskemu razredu tudi v prihodnje zagotovil odločilno vlogo v vseh družbenih zadevah.⁴¹

Pomemben del diskurza na partijskih kongresih ni zavzemalo le zagotavljanje Tita in tovarišev, da vladajo v imenu ljudstva in v njegovo korist, ampak tudi dokazovanje, da ljudstvo z oblastjo partije soglaša. V parlamentarnih demokracijah zahodnega tipa se ljudska suverenost izrazi v obliki volitev, medtem ko imajo te v komunističnih režimih zaradi odsotnosti volilne izbire predvsem propaganden in mobilizacijski značaj. Vendar odsotnost volilne izbire sama po sebi še ne pomeni odsotnosti legitimnosti oblasti. V komunizmu je mobilizacija ljudskih množic tisti element, ki nadomešča volitve in zagotavlja nenehen dokaz podpore prebivalstva skupnim ciljem pod vodstvom komunistične partije.⁴² Mobilizacija mora biti nenehna, saj lahko le tako potrjuje prisotnost revolucionarnega procesa in ga hkrati upravičuje. Zavzema lahko različne oblike – od sodelovanja v množičnih organizacijah, delovnih akcijah, spominskih pohodih, na državnih proslavah in podobno. Poleg tega ima lahko za legitimnost oblasti različne pozitivne učinke: spodbuja splošno identifikacijo z režimom, pomaga zatirati nasprotna stališča, krepi samopodobo vladajočih, nevtralizira mednarodne pritiske in na splošno utrjuje položaj tistih na oblasti.⁴³

Partijski kongresi so bili sami po sebi oblika mobilizacije članstva ZKJ, a komunistični voditelji so v svojih govorih na široko podporo ljudskih množic opozarjali tudi s pomočjo diskurza. Poudarjali so množičnost družbenih organizacij, govorili o milijonih članov Socialistične zveze, o milijonih državljanov, mladine, žensk in moških iz vseh družbenih slojev, ki se udejstvujejo v raznih družbenih dejavnostih.⁴⁴ Na sedmem kongresu leta 1958 se je Tito vprašal: »Mar bi lahko zbrali okoli enajst milijonov volivcev, naših državljanov, k skupnemu delu za graditev nove Jugoslavije, če Zveza komunistov ne bi razumela teženj naših narodov, če ne bi upoštevala zgodovinskih elementov v razvoju naše države in specifičnih razmer, ki so nastale v tem zgodovinskem razvoju? Jasno je, da ne bi mogli!«⁴⁵

Jugoslovanski vrh je zbrane opozarjal tudi na vnemo, navdušenje in zaupanje ljudskih množic. Tako je Ranković leta 1958 poudaril, da je jugoslovanska mladina navdušeno sprejela gradnjo avtoceste Ljubljana–Zagreb, uspeh raznih množičnih akcij pa naj bi bil posledica zaupanja prebivalstva v ZKJ in avtoriteto, ki jo je uživala.⁴⁶

40 *Sedmi kongres ZKJ*, 161, 164. *Osmi kongres ZKJ*, 29.

41 *Deseti kongres ZKJ*, 39, 40, 47.

42 Beetham, *The Legitimation*, 155, 181, 182.

43 Alagappa, *Political Legitimacy*, 38.

44 *Sedmi kongres ZKJ*, 178–81.

45 *Ibid.*, 159.

46 *Ibid.*, 209.

Jugoslovanski voditelji so prav tako poudarjali, da morajo komunisti delovati med množicami in jih mobilizirati, pomanjkljivosti v delovanju družbenih organizacij pa so bolj pripisovali malomarnosti posameznih vodij kot nezanimanju članstva.⁴⁷

Na kongresih v šestdesetih je bilo takšnega »mobilizacijskega« diskurza bistveno manj, a v sedemdesetih se je ponovno vrnil. Na desetem kongresu leta 1974 je Tito poudaril »odločnost milijonov naših ljudi, da vztrajajo v boju za nadaljnji vsestranski napredek« in naglasil »veliko zaupanje delovnih ljudi in podporo vsega ljudstva,« ki naj bi jo uživala ZKJ.⁴⁸ Opozoril je tudi na razširitev podporne baze, ki se ji je zaradi vedno večje izobraženosti prebivalstva pridružilo veliko strokovnih profilov, ki naj bi se bili »kot del delavskega razreda pripravljene bojevati za gospodarski in kulturni napredek ter za socialistično družbeno preobrazbo na temeljih samoupravljanja.«⁴⁹ Kot pomemben mobilizacijski dejavnik »v boju delavnih ljudi za nadaljevanje socialistične revolucije« je poudaril uspešen obračun z liberalnimi silami.⁵⁰ Na enajstem kongresu leta 1978 je jugoslovanski komunistični vrh naglaševal predvsem ogromen mobilizacijski potencial delegatskega sistema in velik porast partijskega članstva med obema kongresoma.⁵¹ Porast je bil posledica monopolizacije družbene vloge ZKJ, saj je bilo članstvo pogosto pogoj za uspešno kariero, zato so tedaj v partijo vstopali številni mladi.⁵² Vendar dejstva Titu niso preprečila, da ne bi hitrega povečanja članstva predstavil kot »izraz[a] interesov in hotenj mladih rodov, ki svojo bodočnost vidijo v socialističnem samoupravljanju in ki pripravljene prevzamejo odgovornost za njegov nadaljnji razvoj.«⁵³

Jugoslovanska komunistična oblast je konec sedemdesetih, če sodimo po raziskavah javnega mnenja, zares uživala solidno javno podporo. Polovica anketiranih prebivalcev Slovenije je menila, da partija in njena politika zastopata interese večine prebivalstva – leta 1968 je bilo takšnega mnenja zgolj 18,7 odstotka vprašanih.⁵⁴ Po besedah dolgoletnega vodje Slovenskega javnega mnenja Nika Toša se partijsko vodstvo po nekaj začetnih poskusih v raziskave ni več vpletalo, element pritiska oziroma strahu torej ni mogel vplivati na porast ugodnih rezultatov.⁵⁵ Zato se zdi, da so jugoslovanski komunisti s krepitvijo ideološkega v javnem življenju razmeroma prepričljivo predstavili svojo skrb za kolektivne družbene interese. Še pomembneje pa je bilo, da je prebivalstvo lahko rezultate družbenega in gospodarskega napredka občutilo na lastni koži. Sedemdeseta so bila z vidika življenjske ravni najboljše obdobje v zgodovini socialistične Jugoslavije – osebni dohodki so bili nekoliko višji kot življenjski stroški, kar je ljudem omogočalo potrošnjo, z odprtostjo državnih meja za zasebna potovanja pa

47 Ibid., 161, 181, 185, 209, 223.

48 *Deseti kongres ZKJ*, 11, 29.

49 Ibid., 34. Na enajstem kongresu je Tito jasno razširil opredelitev delavskega razreda tudi na tehnično in drugo inteligenco. – *Referat predsednika Tita*, 73.

50 *Deseti kongres ZKJ*, 63.

51 Ibid., 41.

52 Čepič, »Oživljanje politične revolucionarnosti,« 1121.

53 *Referat predsednika Tita*, 73.

54 Čepič, »Oživljanje politične revolucionarnosti,« 1122.

55 Jure Gašparič, »Slovensko dojemanje druge Jugoslavije,« v: *Slovenija v Jugoslaviji*, ur. Zdenko Čepič (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2015), 91.

se je med prebivalstvom večal občutek svobode.⁵⁶ Dober življenjski standard je tako krepil prepričanje družbe v (navidezno) učinkovitost jugoslovanskega režima in s tem pomembno prispeval k legitimnosti komunistične oblasti.⁵⁷

Za skupno dobro: legitimacija na osnovi učinkovitosti režima

Učinkovito delovanje sodobne države zajema zadovoljevanje družbenih in materialnih potreb prebivalcev ter zagotavljanje njihove varnosti. Učinkovitost sama po sebi ne more predstavljati legitimacijskega temelja režima, lahko pa dolgoročno okrepi ali oslabi njegovo upravičenost in je zato pomembna komponenta legitimne oblasti. Velika koncentracija gospodarske moči v rokah države prinaša odločevalcem veliko odgovornost, ki jo lahko upravičijo le z doslednim zasledovanjem kolektivnih družbenih ciljev.⁵⁸ Zato so krize v centralno vodenih gospodarstvih za vladajoče elite nevarnejše kot v tržnih gospodarstvih, saj državljani oblastem pripisujejo neposredno odgovornost za gospodarske neuspehe, kar neizogibno vpliva na njihovo legitimnost.⁵⁹ Ideološki cilji v komunističnih režimih zahtevajo stalno potrjevanje, zato morajo oblasti nenehno izboljševati svojo učinkovitost, da bi izpolnile naraščajoča pričakovanja prebivalstva in hkrati dokazale moralno ter intelektualno premoč partije.⁶⁰ Stephen White je opazil, da so vzhodnoevropske komunistične vlade v desetletjih gospodarski učinkovitosti kot legitimacijskemu sredstvu namenjale vedno večjo pozornost, jugoslovanska oblast pa pri tem ni bila nobena izjema.⁶¹

V prvem povojnem desetletju je bilo težišče prizadevanj jugoslovanskih komunistov usmerjeno predvsem v zagotavljanje družbenih potreb prebivalstva, kot so zdravstvo, sociala, izobraževanje, medtem ko je življenjski standard ostajal v ozadju. Sredi petdesetih se je vedno več Jugoslovancev začelo spraševati, kdaj bo po desetletju odrekanja vendarle nastopila obljubljena boljša prihodnost, zato so jugoslovanske oblasti počasi začele spreminjati gospodarske smernice.⁶² Tito je na sedmem partijskem kongresu leta 1958 priznal, da so na račun težke industrije v preteklih letih zanemarili določene druge panoge, in poudaril, da so nova načela gospodarske politike namenjena zlasti temu, da »zmanjšamo breme, ki je vse predolgo in vse preveč

56 Marta Rendla, »Kam ploveš standard?«: *živiljska raven in socializem* (Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018), 340.

57 Sredi sedemdesetih je legitimacijo komunistične oblasti v Jugoslaviji raziskoval ameriško-srbski sociolog Bogdan Denitch, ki je ocenil, da prebivalstvo bolj ali manj sprejema novo socialistično politično kulturo in temeljne norme ter vrednote režima, zato mu je pripisal sorazmerno visoko stopnjo legitimnosti. – Denis Denitch, *The Legitimation of a Revolution* (London: Yale University Press, 1976), 12.

58 Alagappa, *Political Legitimacy*, 22. Beetham, *The Legitimation*, 137.

59 Beetham, *The Legitimation*, 141, 169.

60 Alagappa, *Political Legitimacy*, 36, 41, 316.

61 Stephen White, »Economic Performance and Communist Legitimacy,« *World Politics*, 38/3 (1986): 462–82, 463.

62 Rendla, *Kam ploveš standard?*, 322. Jože Prinčič, »Nova gospodarska politika in druga petletka 1956–1960,« v: *Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992*, ur. Zdenko Čepič et al. (Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino, 2005), 1000.

pritisvalo na življenjski standard naših delovnih ljudi in državljanov«. ⁶³ S koncem petdesetih je torej skrb za življenjski standard prebivalstva postala opazen legitimacijski argument jugoslovanske komunistične oblasti, njegova moč in prisotnost pa sta se v naslednjih desetletjih zgolj krepila in pridobivala pomen.

Osmi kongres leta 1964 je potekal v znamenju prihajajočih gospodarskih reform in vodilni jugoslovanski komunisti so ob tem posebej poudarjali, da bodo reforme »namenjene odpravljanju vsega tistega, kar ovira hitrejšo izboljšanje življenjskih razmer naših delovnih ljudi in hitrejši razvoj socialističnih družbenih odnosov v naši državi«. ⁶⁴ Poleg tega so poudarjali, da so pretekle spremembe v gospodarski politiki, kljub določenim nihanjem, že omogočile porast osebne potrošnje, a ob primerjavi jugoslovanskega življenjskega standarda s tistim v zahodnih državah so prišli do zaključka, da se z doseženim še zdaleč ni mogoče zadovoljiti. ⁶⁵ Vendar lahko gospodarske reforme, ki stremijo k prilagajanju zakonitostim trga, za legitimnost komunističnih režimov predstavljajo tudi nevarnost. Strokovno in tehnično znanje, ki je potrebno za upravljanje tržnega gospodarstva, lahko namreč oslabi podobo intelektualne superiornosti marksizma in s tem hkrati spodkoplje ideološki vir legitimnosti komunistične oblasti. ⁶⁶ Kardelj je zato na osmem kongresu tako »desno-revizionističnim« kot »levičarsko-anarhističnim« elementom v partiji in družbi nedvoumno pojasnil, zakaj je prevlada komunistov bistvena tudi ob upoštevanju novih gospodarskih smernic: »Vsi vemo, da niso nujno potrebni komunisti, da bi se v danih okoliščinah določila optimalna tehnologija za proizvodnjo nekega proizvoda. Za to potrebujemo dobre strokovnjake. Da bi pa uvedli in razvijali take proizvodne odnose, v katerih bo vsak delovni človek hotel, iskal in znal uporabiti takšno, najnaprednejšo tehnologijo – ne pod pritiskom privatno-kapitalističnega lastnika ali državnega kontrolorja, marveč zaradi lastnih ekonomskih in moralnopolitičnih interesov in potreb – je potreben vztrajen boj najnaprednejših socialističnih sil, zlasti komunistov.« ⁶⁷

Komunistična oblast naj bi torej v skladu z ideologijo zagotovila enakomerno porazdelitev potrošnih in drugih dobrin, s tem pa zmanjšala tudi neenakost na razredni, etnični in regionalni ravni. Bolj ko je družba enakopravna in homogena, večja je možnost elit, da dosežejo legitimnost svoje oblasti, zato ne preseneča, da so jugoslovanski komunisti vseskozi poudarjali potrebo po razvoju slabše razvitih območij Jugoslavije. Učinkovit režim lahko svojo legitimnost dolgoročno namreč ohrani, le če je distribucija presežkov enakomerno porazdeljena. ⁶⁸

Na devetem kongresu, ki je leta 1969 odseval vrhunec jugoslovanskega liberalizma, so se vprašanja gospodarske in varnostne učinkovitosti režima prerinila povsem v ospredje. Celo zunanja politika, s katero je Tito navadno začel svoje govore, je bila tedaj prvič in zadnjič potisnjena na konec njegovega kongresnega referata.

63 Sedmi kongres ZKJ, 167, 169, 170.

64 Osmi kongres ZKJ, 54.

65 Ibid., 49–51, 59.

66 Alagappa, *Political Legitimacy*, 321.

67 Osmi kongres ZKJ, 69.

68 Alagappa, *Political Legitimacy*, 42, 315.

Jugoslovanski vrh je poudaril, da se je Jugoslavija s pomočjo reform uspešno vključila na svetovni trg in s sprejemanjem mednarodnih proizvodnih standardov postala globalni igravec. Počasnejšo gospodarsko rast, ki je zaznamovala šestdeseta, je pojasnjeval s temeljito spremembo v strukturi gospodarstva, hkrati pa je podčrtal, da reform niso izvajali na račun življenjskega standarda, ki je od prejšnjega kongresa vseskozi rasel.⁶⁹ Tito je podjetja spodbudil, naj iščejo rešitve v skladu z zahtevami tržišča, in poudaril, naj gospodarske organizacije s svojim osamosvajanjem prevzemajo glavno vlogo za uspešno gospodarjenje.⁷⁰

Po zatrtju praške pomladi leta 1968 je vidno vlogo pri legitimaciji jugoslovanske komunistične oblasti zavzel tudi drugi element učinkovitosti režima – varnost. Po češkoslovaških dogodkih so jugoslovanski voditelji v strahu pred intervencijo Sovjetske zveze začeli uvajati sistem splošne ljudske obrambe in ga na devetem kongresu leta 1969 prikazali kot izraz ljudske suverenosti državljanov, da obranijo svoje revolucionarne pridobitve in nacionalne interese. Varnostni element je viden položaj ohranil tudi na prihodnjih partijskih kongresih, na katerih novega obrambnega sistema niso predstavljali le kot sredstva za odvratanje napadov sovražnikov, temveč zlasti kot orodje za ohranitev miru.⁷¹

Porast ideoloških tem, ki jih je prinesel deseti kongres leta 1974, ni zmanjšal legitimacijskega pomena argumentov o učinkovitosti režima. Nasprotno, poudarjanje gospodarskih uspehov in napredka v življenjski ravni prebivalstva je postalo še nekoliko bolj izrazito kot na preteklih kongresih.⁷² Tito je poudaril, da se je v preteklih letih osebna poraba kljub gospodarskim nihanjem nenehno dvigala, in naglasil, da se je zaradi boljših delovnih in življenjskih razmer podaljšala življenjska doba prebivalstva.⁷³ Ob tem ni pozabil omeniti, da je takšen razvoj omogočila socialistična revolucija, edinstvenost jugoslovanske poti pa je podčrtal z besedami, da upravljanje delavcev s proizvodjalnimi sredstvi omogoča »večjo učinkovitost sistema samoupravljanja v primerjavi s katerimkoli drugim sistemom«. ⁷⁴ A če je Tito na devetem kongresu jugoslovanska podjetja spodbujal k samostojnejšemu gospodarjenju, je na desetem zagovarjal planske posege države v gospodarsko življenje, z nižjo gospodarsko rastjo preteklih let pa je utemeljeval vnovične spremembe v gospodarski politiki, ki se je usmerila v proizvodnjo živil in surovin ter razvoj energetike in prometa.⁷⁵ Na koncu je poudaril, da je namen vseh gospodarskih prizadevanj kljub preobratom še vedno isti – izboljšanje življenjskih razmer ljudi po vsej državi.⁷⁶

Na enajstem kongresu je jugoslovanski komunistični vrh učinkovitost režima umeščal zlasti v kontekst tedanje svetovne gospodarske krize. Tito je poudaril, da je

69 *Deveti kongres ZKJ*, 8, 9, 50.

70 *Ibid.*, 10, 17.

71 *Ibid.*, 48, 49. *Deseti kongres ZKJ*, 54. *Referat predsednika Tita*, 52.

72 *Deseti kongres ZKJ*, 15, 26, 28, 29, 31, 33.

73 *Ibid.*, 28.

74 *Ibid.*, 33, 40, 41.

75 *Ibid.*, 30, 45. Jože Prinčič in Neven Borak, *Iz reforme v reformo: Slovensko gospodarstvo 1970–1991* (Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2006), 296.

76 *Deseti kongres ZKJ*, 31, 32.

Jugoslavija zmanjšala razvojno razdaljo, ki jo je ločevala od zahodnih držav, naglasil je majhno stopnjo brezposelnosti, večjo kupno moč prebivalstva in boljšo založenost jugoslovanskega tržišča.⁷⁷ Opozoril je tudi na težave z naraščajočo inflacijo, a ob tem poudaril, da je jugoslovanskim oblastem kljub številnim pritiskom po zaslugi samoupravnih sil in premišljenih ukrepov gospodarske politike uspelo zadržati cene v določenih mejah.⁷⁸ Tako je Tito na svojem zadnjem kongresu skušal pomirjujoče nagovoriti partijsko članstvo in širšo javnost, vzbuditi zaupanje v učinkovitost, premišljenost in usposobljenost vladajoče garniture, ki naj bi kljub vedno težji gospodarski situaciji venomer ohranjala skrb za skupno dobro.

Jugoslovanski komunisti so med letoma 1958 in 1978 legitimnost svoje oblasti v okviru kongresnega diskurza vseskozi črpali iz vseh treh obravnavanih virov – ideologije, ljudske suverenosti in učinkovitosti režima, a njihova vloga se je skozi desetletja spreminjala. Samoupravni socializem, ki se je dokončno uveljavil s tretjim programom ZKJ, sprejetim na sedmem kongresu leta 1958, je skozi vse obdobje predstavljal osrednji legitimacijski vir komunistične oblasti. Ostali ideološki elementi – prisotnost paternalističnega in »mobilizacijskega« diskurza, poudarjanje znanstvenosti marksizma, naglaševanje zgodovinske nuje revolucionarnega razvoja – so v šestdesetih letih na osmem in devetem kongresu oslabei. Okrepili sta se poudarjanje demokratizacije družbe v okviru samoupravljanja in spodbujanje posameznika k večji iniciativnosti in odgovornosti. Z gospodarskimi reformami se je začel naglaševati tudi pomen učinkovitosti režima z rastočim življenjskim standardom na čelu. Jugoslovanski komunisti so bili torej v svojih legitimacijskih prizadevanjih gibki in pragmatični. Svoj ideološki vir oblasti so spretno podrejali potrebi po tem, da ohranijo in upravičijo svojo oblast. Ob tem so se večje prilagajali številnim notranje- in zunanjepolitičnim dejavnikom in hkrati vseskozi skrbeli, da je postopna liberalizacija življenja vendarle potekala v okvirih, ki jih je načrtala partija.

A v jugoslovansko družbo so z liberalizacijo in odpiranjem svetu vstopale številne konkurenčne norme in vrednote – med drugim zahodno razumevanje demokratičnosti in potrošniške blaginje – ter kot take predstavljale izziv marksizmu kot legitimacijskemu viru jugoslovanskih komunistov. Da bi obdržali monopol nad oblastjo, so Tito in tovariši po obračunu z liberalizmom okrepili ideološko legitimacijo režima. V sedemdesetih se je na partijskih kongresih povečalo poudarjanje samoupravnih rešitev na podlagi izvirnega marksističnega izročila in načela ljudske suverenosti v okviru delegatskega sistema. Na desetem in enajstem kongresu je izjemno pomembno vlogo obdržala legitimacija na osnovi učinkovitosti režima, katere vloga se je v primerjavi s prejšnjim desetletjem celo nekoliko okrepila. To se je izkazalo za izjemno problematično, saj

⁷⁷ Referat predsednika Tita, 7, 8, 30.

⁷⁸ Ibid., 37–39.

se je gospodarska situacija v Jugoslaviji konec sedemdesetih let nezadržno slabšala. Gospodarski neuspahi, ki so sledili, so pod vprašaj postavili legitimnost socialističnih ciljev, moralno in intelektualno premoč partije, s tem pa tudi njen monopol nad oblastjo. Neučinkovitost režima je v sledečem desetletju delovala kot katalizator, ki je poudaril šibkost ideološkega vira oblasti, katerega so vedno bolj nadomeščali prej pritajeni nacionalizmi in konkurenčne vrednote zahodnih demokracij. Posamezni jugoslovanski narodi so tako sčasoma ponotranjili idejo o drugačnem modelu legitimize družbenopolitične ureditve in jo nazadnje tudi uresničili.

Viri in literatura

Literatura

- Alagappa, Muthiah, ur. *Political Legitimacy in Southeast Asia: The Quest for Moral Authority*. Stanford University: Stanford University Press, 1996.
- Beetham, David. »Max Weber and the Legitimacy of the Modern State.« *Analyse & Kritik* 13 (1991): 34–45. <https://doi.org/10.1515/auk-1991-0102>.
- Beetham, David. *The Legitimation of Power*. Atlantic Highlands, NJ: Humanities Press International, 1991.
- Bernik, Ivan. »(Ne)legitimnost oblasti v socialističnih družbah: Kaj bi Max Weber resnično rekel?« *Družboslovne razprave*, 7/9 (1990): 56–67.
- Čepič, Zdenko. »»Federalizacija» federacije 1967–1971.« V: *Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992*, ur. Zdenko Čepič et al., 1052–54. Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino, 2005.
- Čepič, Zdenko. »Oživljanje politične revolucionarnosti.« V: *Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992*, ur. Zdenko Čepič et al., 1117–25. Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino, 2005.
- Denitch, Denis. *The Legitimation of a Revolution*. London: Yale University Press, 1976.
- Gainsborough, Martin. »From Patronage to „Outcomes“: Vietnam's Communist Party Congresses Reconsidered.« *Journal of Vietnamese Studies*, 2/1 (2007): 3–26. <https://doi.org/10.1525/vs.2007.2.1.3>.
- Gašparič, Jure. »Slovensko dožemanje druge Jugoslavije.« V: *Slovenija v Jugoslaviji*, ur. Zdenko Čepič, 87–104. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2015.
- Jakovina, Tvrtko. *Treća strana hladnog rata*. Zaporešić: Fraktura, 2011.
- Lilly, Carol S. »Introduction. Regime Consolidation and Strategies of Legitimation.« V: *State-society Relations in Yugoslavia, 1945–1992*, ur. Melissa K. Bokovoy, Jill A. Irvine in Carol S. Lilly, 27–34. Basingstoke: Macmillan, 1997.
- Lilly, Carol S. *Power and Persuasion: Ideology and Rhetoric in Communist Yugoslavia, 1944–1953*. Boulder, Colo.: Westview Press, 2001.
- Niebuhr, Robert Edward. *The Search for a Cold War Legitimacy: Foreign Policy and Tito's Yugoslavia*. Boston: BRILL, 2018.
- Prinčič, Jože. »Nova gospodarska politika in druga petletka 1956–1960.« V: *Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992*, ur. Zdenko Čepič et al., 1000–02. Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino, 2005.
- Prinčič, Jože in Neven Borak. *Iz reforme v reformo: Slovensko gospodarstvo 1970–1991*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, 2006.

- Ramet, Sabrina P. *The Three Yugoslavias: State-building and Legitimation, 1918–2005*. Bloomington: Indiana University Press, 2006.
- Rendla, Marta. »Kam ploveš standard?«: življenjska raven in socializem. Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 2018.
- Režek, Mateja. »Na pragu reform.« V: *Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992*, ur. Zdenko Čepič et al., 998–1000. Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino, 2005.
- Režek, Mateja. »Program ZKJ.« V: *Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992*, ur. Zdenko Čepič et al., 990–93. Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino, 2005.
- Režek, Mateja. »Spopad dveh usmeritev.« V: *Slovenska novejša zgodovina: Od programa Zedinjena Slovenija do mednarodnega priznanja Republike Slovenije: 1848–1992*, ur. Zdenko Čepič et al., 993–98. Ljubljana: Mladinska knjiga in Inštitut za novejšo zgodovino, 2005.
- Stanić, Gojko. »Vprašanja zgodovinske periodizacije z vidika družbene vloge Zveze komunistov Jugoslavije v razdobju 1945–1976.« *Zgodovinski časopis* 31, št. 1-2 (1977): 199–208.
- White, Stephen. »Economic Performance and Communist Legitimacy.« *World Politics*, 38/3 (1986): 462–82.
- Zaremba, Marcin. *Komunizm, legitymizacja, nacjonalizm: Nacjonalistyczna legitymizacja władzy komunistycznej w Polsce*. Warszawa: Wydawn. Trio, 2001.

Objavljeni viri

- *Deseti kongres Zveze komunistov Jugoslavije: dokumenti*. Ljubljana: Komunist, 1974.
- *Deveti kongres Zveze komunistov Jugoslavije*. Ljubljana: Komunist, 1969.
- *Enajsti kongres Zveze komunistov Jugoslavije: dokumenti*. Ljubljana: Komunist, 1979.
- *Osmi kongres Zveze komunistov Jugoslavije*. Ljubljana: Komunist, 1964.
- *Referat predsednika Tita; resoluciji; statut ZKJ*. Ljubljana: Komunist, 1978.
- *Sedmi kongres Zveze komunistov Jugoslavije*. Ljubljana: Cankarjeva založba, 1958.

Maja Lukanc

PARTY CONGRESSES AS A LEGITIMISING TOOL OF COMMUNIST POWER IN YUGOSLAVIA (1958–1978)

SUMMARY

The article examines the legitimising role of the five congresses of the League of Communists of Yugoslavia between 1958 and 1978. It is based on the assumption that the Party congresses revealed more about how the communist elites legitimised their power than about the orientations of the Yugoslav politics. Hence, it offers a fresh approach to the study of the significance of communist congresses. Legitimacy is an integral part of any balance of power, as it justifies the authority that the minority exerts over the majority. In one-party regimes such as Yugoslav socialism, legitimisation of authority is even more important, as all power is concentrated in the hands of

a single political option. To understand the legitimization of political power, the article draws on the work of David Beetham and Muthiah Alagappa, who claim that legitimate authority can be based on various sources. The article focuses on the three most prominent sources of legitimacy in the period under consideration: ideology, popular sovereignty, and performance. By analysing the congressional papers of the leading Yugoslav communists, the article examines the role that these sources played in justifying the communist authority. By observing the changing importance of the sources of legitimacy, the article provides additional insights into the nature of the Yugoslav communist authority while contributing to a better understanding of the dynamics of the state-society relations in socialist Yugoslavia.

The communist system derived most of its authority from two sources. Firstly, it relied on the people, who were defined as the working class. Such a definition was justified by the second source of authority, the doctrine of Marxism-Leninism. Party congresses offered the Yugoslav communist leaders a convenient opportunity to justify their power and communicate their ideological goals to the general public and, more importantly, to the social groups crucial to the given power relation: the working class and the Communist Party members as its vanguard. In the congressional rhetoric between 1958 and 1978, socialist self-management prevailed as the central source of legitimacy. For the Yugoslav communists, it represented an element of authenticity and continuity of the Yugoslav revolution, which is why self-management became a key component of the Yugoslav socialist identity. For the Yugoslav communists, to abandon such a crucial source of legitimate power would mean to abandon power itself. Socialist self-management also provided the Yugoslav leaders with a context for emphasising the second source of their legitimacy: popular sovereignty. At the Party congresses, the Yugoslav elites would consistently ensure that the country was governed in accordance with the collective will of the working class and, most importantly, that self-management allowed power to be handed back to the people. Other ideological elements were also present in the congressional rhetoric of the late 1950s, such as emphasising the scientific nature of Marxism-Leninism, the historical necessity of the revolution, and the paternalistic attitude of the authorities towards the population. In the 1960s, however, these elements diminished as the emphasis on the democratisation of society within self-management intensified. To some extent, they reappeared in the 1970s, after the showdown with Yugoslav liberalism, when underlining self-management solutions based on the original Marxist-Leninist tradition came to the forefront again.

With the economic reforms of the 1960s, the economic efficiency of the Yugoslav regime emerged as a significant source of legitimacy. The increased attention to the living standard of the Yugoslav population was partly the result of pressure from below. The Yugoslav communist leadership thus demonstrated its ability to adapt to various domestic and foreign factors, skilfully subordinating its ideological source of legitimacy to the quest to stay in power. However, the growing living standard also provided a necessary confirmation of the validity of the organising principles of socialist

self-management and the historical scheme that formed the core of Marxism-Leninism. Thus, the importance of economic efficiency continued to increase throughout the 1970s, which proved problematic as the economic situation steadily deteriorated toward the end of the decade. The continuous economic failures challenged the legitimacy of socialist goals, the moral and intellectual superiority of the Party, and thus its power monopoly. By the 1980s, the regime's ineffectiveness highlighted the weakness of the communist ideological source of legitimacy, which became increasingly replaced by previously latent nationalisms and competitive values of Western democracies. All of this gradually encouraged the Yugoslav nations to internalise and eventually realise the idea of a different model of legitimate power.